

Дмитро ЄФРЕМОВ,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин НАУКМА,
співробітник Інституту досліджень
сучасного Китаю ім. Бориса Курица,
член правління Української асоціації
китаєзнавців

Олена НЕРОБА,
менеджер з розвитку компанії
“Maxigrain”

Китайський аграрний сектор: стабільність за умов норми, резистентність в умовах війни Росії проти України

Глобальні ринки аграрної продукції у класичній економічній літературі часто ставляться за приклад досконало конкурентних. На них взаємодіють численні покупці та продавці з різних країн, а ціни формуються під впливом попиту і пропозиції. Насправді конкуренція на аграрних ринках часто обмежена національним законодавством протекціоністського характеру, а товари, що торгуються, мають замітники та комплементарну продукцію. Обсяги продажів залежать не лише від споживчих переваг та виробничих планів, а й від додаткових екзогенних факторів – поточних погодних умов, тривалих кліматичних змін, свободи логістичного маневру, стихійних лих та антропогенних катастроф. Будь-який із перелічених факторів здатний викликати локальний ринковий шок, який стрімко пошириться на інші сегменти аграрних ринків, провокуючи втрату рівноваги.

Глобальність аграрних ринків та фрагментарний характер їх міжнародного регулювання дозволяє їм відносно швидко та самостійно відновлювати рівновагу, хоча й у нових пропорціях. Таке типове явище, як значне зростання ціни на продукцію одного із сегментів, створює у виробників нескординовані стимули переналаштувати свої виробничі потужності на створення такої продукції. Отже, у наступному сезоні на ринках спостерігатиметься

надлишок пропозиції такої продукції, що закономерно спричинить падіння ціни. Зворотною стороною вільного функціонування аграрних ринків є висока цінова волатильність, коли поточна ціна продукції, що на них торгується, суттєво відхиляється від довгострокового тренду¹. Дослідники встановили зв'язок між волатильністю цін та спалахами соціальних потрясінь, що періодично спостерігаються в країнах, що розвиваються².

¹ Bailey F. Norwood and Jayson L. Lusk. Agricultural Marketing and Price Analysis. Oklahoma State University. 2008. P. 119–140.

² Див. наприклад, Holland Andrew (2012) The Arab Spring and World Food Prices. American Security Project; Soffiantini Giulia (2020) Food insecurity and political instability during the Arab Spring. Global Food Security, Vol. 26.

ТРЕНДИ ДОВГОСТРОКОВОГО ПОПИТУ НА АГРОПРОДУКЦІЮ В КНР

Найбільшим споживачем аграрної продукції у світі є населення Китаю, частка якого на планеті складає 20% (близько 1,4 млрд осіб). Водночас для задоволення своїх харчових потреб воно має можливість користуватися лише 9–10% усіх світових орних земель. У КНР на одного жителя припадає 0,085 га орної землі (для порівняння: в Україні – 1,068 га, у США – 11,365 га). Згаданий показник у Китаї продовжує падати, внаслідок чого під загрозою опиняється внутрішня пропозиція агропродукції. На нього тиснуть урбанізація, забруднення довкілля та регіонально нестабільні кліматичні умови.

Економічне зростання Китаю, найбільшою мірою відповідальне за процес стрімкої урбанізації в країні, супроводжується випереджаючим підвищенням доходів жителів міст, а за ними й споживчого попиту. За 40-річний період реформ споживання населенням тваринного протеїну в КНР потроїлося і, за оцінками експертів, до кінця десятиліття наблизиться до рівня розвинутих країн³. Основу м'ясного раціону китайців складає свинина, для отримання якої країна безперервно нарощує імпорт зернових культур, особливо кукурудзи (рис. 1).

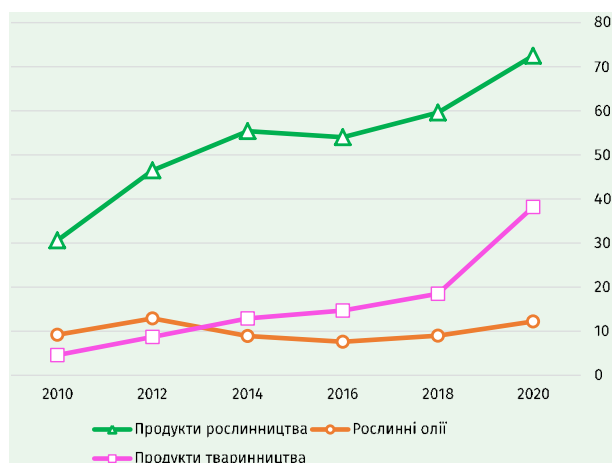

Рис. 1. Обсяги імпорту основних груп аграрної продукції до Китаю у 2010–2020 роках, млрд дол.

Джерело даних: ОЕС

Хоча продуктивність праці в сільському господарстві КНР поступово підвищується, структура споживчого попиту населення розширюється настільки динамічно, що внутрішнє виробництво в країні не встигає на неї реагувати. Отже, у Китаї неперервно зростає імпорт продовольства та загострюється проблема продовольчої безпеки.

ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ПРОПОЗИЦІЮ В КНР

Сільське господарство КНР залишається працеінтенсивним, адже в ньому зайнято близько 25% населення країни (для порівняння: в Україні – 14%, у США – 1,4%)⁴. Виробництво культур рослинництва в Китаї надзвичайно фрагментоване між дрібними фермерськими господарствами. В середньому на одне із понад 230 мільйонів сільських домогосподарств припадає 0,6 гектарів землі⁵. Збереження подрібненого фермерства зумовлене політикою влади із соціального захисту сільського населення та ускладнює використання сучасних технологій та ефекту масштабу.

Внутрішня пропозиція сільськогосподарської продукції в Китаї перебуває під впливом періодичних зовнішніх шоків. Ними є епідемічні захворювання тварин, інвазії шкідників, стихійні лиха та недбале користування природними багатствами. За останні 5 років аграрний сектор КНР пройшов через низку подібних випробувань. У 2018–2019 роках країною прокотилася африканська чума свиней, яка спричинила падіння виробництва свинини – основного джерела протеїну в раціоні китайців – на 33%. Наслідком цього стали зміни в зовнішній торгівлі – падіння імпорту кормів (кукурудзи) та зростання прямого імпорту свинини. поголів'я почало відновлюватися у 2020–2021 роках, але процес був ускладнений інвазією кукурудзяної листової совки, яка створила проблеми для кормової бази аграріїв. Отже, імпорт кукурудзи до Китаю з 2020 року зростає прискореними темпами.

За 40 років реалізації політики реформ та відкритості економіка Китаю зазнала масштабної

³ Lauren Greenwood (2022) China's Interests in U.S. Agriculture: Augmenting Food Security through Investment Abroad. U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Research Report.

⁴ World Food and Agriculture Statistical Yearbook 2021 (2022). Food and Agriculture Organization of the United Nations.

⁵ Alexander van Kemenade et al. (2020) China's Food Future. A research programme from The Economist Intelligence Unit. P. 10.

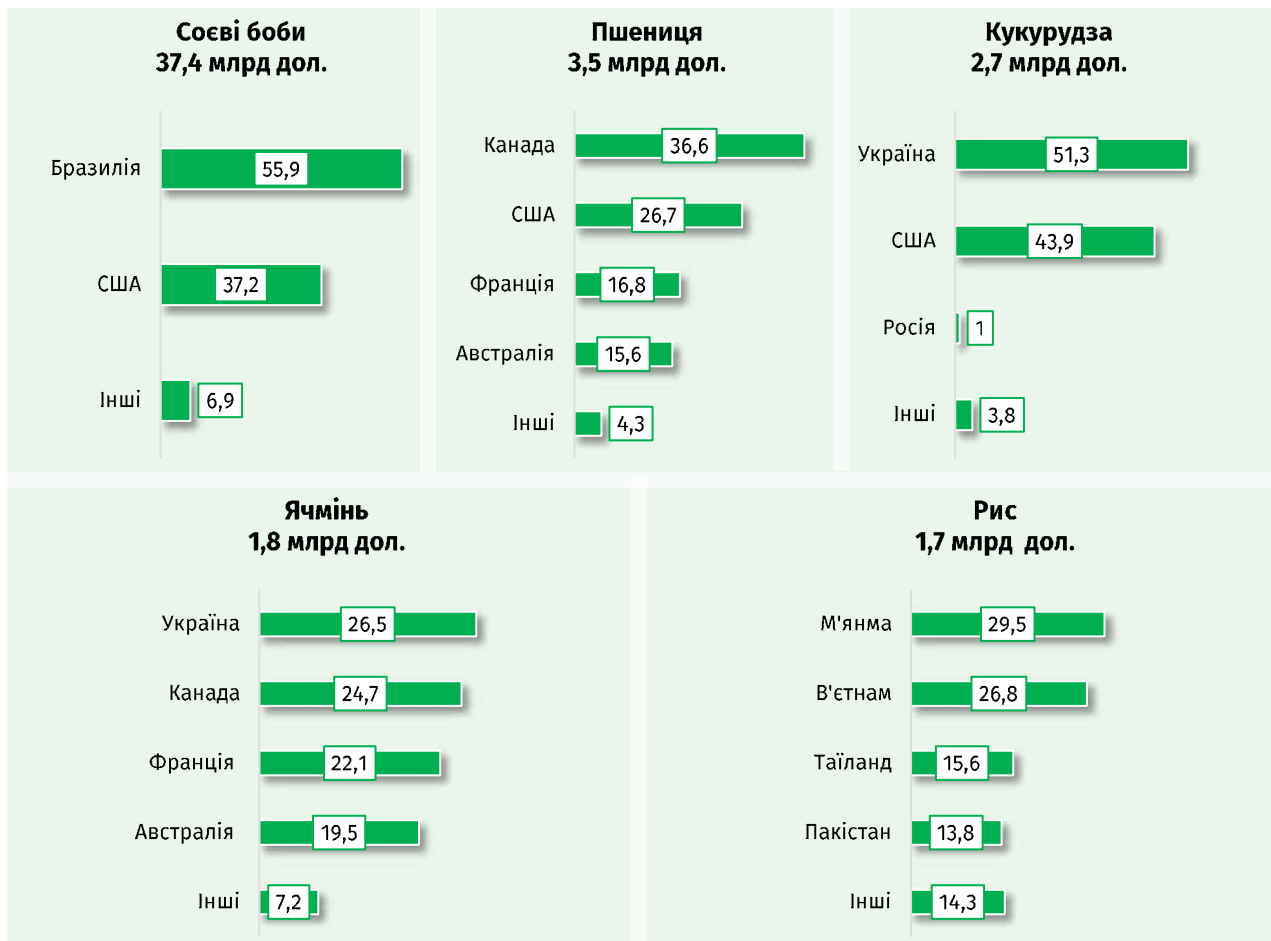

Рис. 2. Частка країн у імпорті до Китаю основних видів зернових культур у 2020 році, %

Джерело даних: ОЕС

індустріалізації, на основі якої забезпечувалося її стрімке зростання. Побічним наслідком індустріалізації стало скорочення зайнятості у сільському господарстві, де нестача робочих рук сьогодні посилює потребу в його оснащенні засобами виробництва, заміщенні вибулої праці капіталом. З огляду на це собівартість аграрного виробництва в КНР зростає, а щоб зберегти його економічну привабливість та конкурентоспроможність проти імпорту, китайський уряд розгортає диверсифіковану програму підтримки сільського господарства.

НЕОДНОЗНАЧНА ПОЛІТИКА УРЯДУ КИТАЮ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Уряд Китаю проводить системну політику із покращення ситуації, завдання щодо про-

довольчої безпеки включаються в кожний 5-річний план розвитку країни. За змістом його заходи націлені на перехід від екстенсивного типу землекористування до інтенсивного, а саме: встановлення регіональних лімітів скорочення аграрних земель⁶, запровадження сівозмін, відновлення ґрунтових вод, нормування витрат добрив. За даними FAO, обсяг використання неорганічних добрив та пестицидів у Китаї найбільший в світі – 350 кг/га та 13 кг/га відповідно. До 2021 року уряд КНР впроваджував цільову програму із обмеження забруднення ґрунтів, тепер до 2030 року він планує стабілізувати якість використовуваної землі, в першу чергу за рахунок мінімізації використання добрив, після чого перейти до суттєвого покращення якості угідь до 2050 року, в тому числі і за рахунок боротьби з деградацією ґрунтів.

⁶ Захід націлений на недопущення перетворення аграрних земель у ділянки під забудову.

Загалом же всі ці тактичні завдання підкорюються стратегічній меті – досягненню «внутрішньої забезпеченості з помірним рівнем імпорту»: країна має самостійно забезпечувати 95% своїх потреб у трьох основних культурах – рисі, пшениці та кукурудзі. Решту потреб дозволяється покривати за рахунок імпорту, що, як вважається, додатково сприяє продовольчій різноманітності. Пріоритети самозабезпеченості зафіксовано в Білій книзі Державної ради (2019)⁷. Вона реалізується шляхом:

- ✓ популяризації ощадливого ставлення до харчів та природних ресурсів;
- ✓ екстенсивного розширення площ та посилення капіталоозброєності аграріїв;
- ✓ прирощення закордонних інвестицій, орієнтованих на стабільне постачання продукції в Китай;
- ✓ недопущення до власного аграрного сектору іноземних конкурентів;
- ✓ запозичення технологій та самозабезпечення фондом насіння.

Зокрема, серед завдань Білої книги є доведення загальних оброблюваних площ до 124 млн га,

збільшення частки якісних фермерських угідь з 53 до 67 млн га, покращення їх інфраструктурного та гідротехнічного забезпечення. До 2025 року Пекін планує 95% попиту на сільгосптехніку також забезпечувати за рахунок власного виробництва. Таке виробництво має стимулювати укрупнення земельних ділянок та перехід до великих сільгосп підприємств, які при виробництві агропродукції спиратимуться на ефект масштабу. На сьогодні рівень механізації агрофірм у Китаї не перевищує 71%. Влада з початку 2010-х років послідовно знімала обмеження на консолідацію землі у виробників.

Відповідно до прогнозів зростання попиту на аграрну продукцію всередині Китаю триватиме до середини 2030-х років. З часом це призведе до падіння рівня самозабезпеченості продуктами із поточних 95% («червона лінія» рівня самозабезпеченості у 120 млн га) до 90% на початок 2030-х років⁸.

Центральним елементом китайської урядової політики щодо аграрного сектору є тарифний захист (рис. 3) та надання субсидій та іншої підтримки своїм фермерам на 200 млрд дол. щорічно.

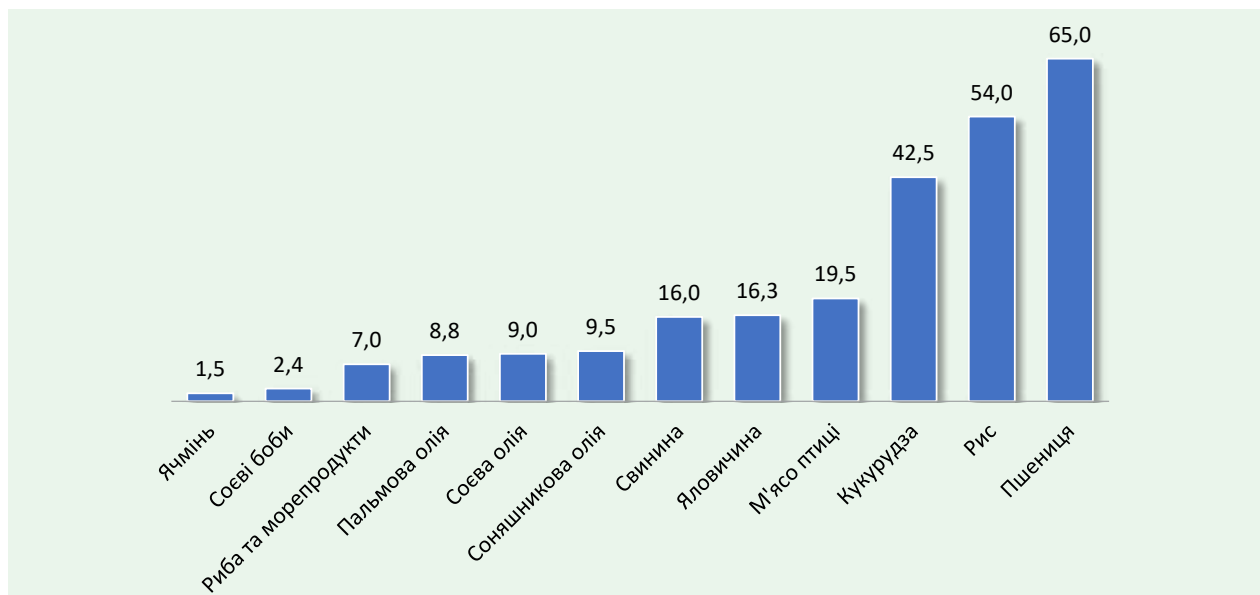

Рис. 3. Проста середня тарифна ставка на імпорт основних груп аграрної продукції до Китаю у 2020 році, %

Джерело даних: WTO

⁷ The State Council Information Office of the People's Republic of China. Food Security in China. White Paper. 2019.

⁸ Brooke Jardine (2021) Food Security in China: Challenges, Policies and Projections. Journal of Chinese Politics, National Security, and Foreign Affairs. P. 87.

Це значно перевищує субсидії, що видаються власним аграріям Євросоюзом (100 млрд дол.), США (33 млрд дол.) та іншими країнами⁹.

Китайським аграріям субсидуються як обсяги виробництва, так і витрати виробництва, уряд таргетує закупівельні ціни на врожай у фермерів, запроваджуючи цінову стелю, або компенсує різницю між ринковими цінами і зафіксованими державою цінами. Найбільше субсидій Китай спрямовує на підтримку вирощування рису (до 40% від валової виручки фермерів), кукурудзи (близько 35%), пшениці (35%), цукру (48%), бавовни (33%), виробництво молока (38%), яловичини (12%), свинини (10% виручки)¹⁰.

Політика грошової підтримки Китаєм власного сільського господарства негативно відбивається на країнах Третього світу, які спеціалізуються на агропродукції. Субсидуючи виробників, чия продукція реалізується на внутрішньому ринку, китайці не допускають іноземного імпорту. На міжнародних сировинних ринках виникає надлишок пропозиції, від чого ціни агропродукції виявляються заниженими, а експорт країн, що розвиваються, зазнає шкоди. При цьому в рамках

СОТ Китай наполегливо захищає свій статус країни, що розвивається, який надає йому право на пільги та субсидії для сільського господарства в рамках «спеціального та диференційованого режиму (SDT)».

СТРАТЕГІЧНИЙ ХАРАКТЕР КИТАЙСЬКИХ ЗАКОРДОННИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Нестача власної землі стимулює китайців вдаватися до аутсорсингу та вирощувати низькоінтенсивні культури, що потребують великих площ (наприклад, соя), у інших країнах, залишаючи свою територію під стратегічно значимі культури (рис, пшениця, кукурудза)¹¹. За власними межами китайські компанії, підтримувані урядом, часто вдаються до придбання у власність земельних ділянок, додатково інвестуючи у засоби їх обробки та логістику¹².

Практики інвестування китайців у закордонне сільське господарство, за оцінками дослідників, підкорені мотиву захисту себе від волатильності постачання їжі, страхування від невизначеності у внутрішніх поставках. При цьому короткострокові фактори та підвищення логістичних витрат не впливають на китайську довгострокову інвестиційну

Рис. 4. Частка країн у імпорті до Китаю основних продуктів тваринництва у 2020 році, %

Джерело даних: ОЕС

⁹ Hopewell Kristen (2021) The Impact of China's Trade Policies on Global Development: Agriculture and Fisheries Subsidies. Willson China Fellowship.

¹⁰ Greenville Jared (2017) Domestic Support to Agriculture and Trade: Implications for Multilateral Reform. International Centre for Trade and Sustainable Development.

¹¹ Alexander van Kemenade et al. (2020) China's Food Future. A research programme from The Economist Intelligence Unit. P. 15.

¹² Gooch Elizabeth, Gale Freed (2018) China's Foreign Agriculture Investments. *Economic Research Service of U.S. Department of Agriculture*.

стратегію¹³. Китайські компанії, використовуючи злиття і поглинання, усувають місцевих посередників із ланцюгів, посилюють автономність, побіжно скорочуючи собівартість виробництва. Зокрема, практика перенесення потужностей тваринництва до країн, де для нього наявна кормова база, дозволяє за рахунок імпорту уже готової продукції знизити тиск на внутрішньокитайські ресурси та забезпечити китайське населення від екстерналій, створених тваринництвом, у вигляді хвороб та погіршення стану довкілля.

З точки зору досягнення самозабезпеченості продуктами пріоритетними для розміщення закордонних інвестицій для Китаю виступають виробництва різних видів олій (пальмової, соняшникової, оливкової), сої, сорго, маніоки; з точки зору диверсифікації джерел постачання – цукор, рапс та порошокове молоко¹⁴. Додатковий мотив інвестування – отримання доступу до важливих аграрних технологій створення продукції – зараз суворо скріниться та обмежується потенційними реципієнтами. Загалом на 2016 рік китайські компанії спрямували в сільське господарство інших країн інвестицій на близько 26 млрд дол. У відповідь деякі країни (наприклад, Австралія) почали блокувати доступ китайських фірм до торгівлі землею на своїй території.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР КНР

Війна в Україні сприятиме укріпленню переконання китайської влади в правильності власної стратегії щодо продовольчої самодостатності і недопущення впливу негативних ефектів від зовнішніх шоків на власне населення.

На початок 2022 року Китай сконцентрував у своїх резервах 69% усіх світових запасів кукурудзи, 60% рису та 51% пшениці. Точний обсяг і структура накопичених запасів китайською владою

не озвучуються, але відомо, що їх достатньо на 18 місяців споживання¹⁵.

Будучи першим у світі споживачем зернових, КНР у 2021 році задовольнила за рахунок імпорту лише 9,4% внутрішнього споживання кукурудзи та 5,9% споживання пшениці. Китайські покупці шукали шляхів зменшення залежності від американської кукурудзи, через що найбільшим постачальником до Піднебесної виявилась Україна, забезпечивши третину імпорту (рис. 2). У 2022 році через війну КНР зазнала нестачі поставок української кукурудзи, яка, вочевидь, буде ліквідована шляхом використання накопичених запасів.

Продуктами, в забезпеченні населення якими влада Китаю не зможе обійтись власними запасами, стануть соя та соняшникова олія чи її заміники, адже дефіцит соняшникової олії з України може підвищити попит на інші рослинні олії. Саме в постачанні олій, а не зернових культур, до Китаю Україна є конкурентом Росії (рис. 5). Воєнні дії обмежать доступ вітчизняних експортерів на ринки Піднебесної, але перехопити їх швидко Росія навряд чи зможе через брак переробних потужностей, відрізаність від технологій та капіталу внаслідок санкцій.

У такій ситуації Міністерство сільського господарства та сільських справ Китаю разом із Міністерством фінансів, намагаючись підтримати власних виробників, у травні 2022 року доручило місцевій владі продумати «усі необхідні заходи», щоб гарантувати врожай ярої пшениці та розширити посіви сої «будь-якими засобами». У відповідь місцеві адміністрації виділятимуть одноразові субсидії фермерам, щоб пом'якшити вплив зростання цін на сільськогосподарські матеріали. Центральна влада КНР пропонує окремі субсидії виробникам кукурудзи, сої та рису та планує підвищити мінімальну закупівельну ціну рису та пшениці¹⁶. Для задоволення виробничих потреб під час весняного

¹³ Lauren Greenwood (2022) China's Interests in U.S. Agriculture: Augmenting Food Security through Investment Abroad. *U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Research Report*. P. 12.

¹⁴ Gooch Elizabeth, Gale Fred (2016) China's Foreign Agriculture Investments. United States Department of Agriculture. P. 18.

¹⁵ One Reason for Rising Food Prices? Chinese hoarding. Bloomberg, January 5, 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2022-01-05/one-reason-for-rising-food-prices-chinese-hoarding#:~:text=Supply%2Dchain%20bottlenecks%2C%20labor%20shortages,factors%20responsible%20for%20the%20spike>

¹⁶ Russia-Ukraine conflict could trigger global food crisis, but China's agricultural security not threatened. Global Times, March 12, 2022. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202203/1256802.shtml>

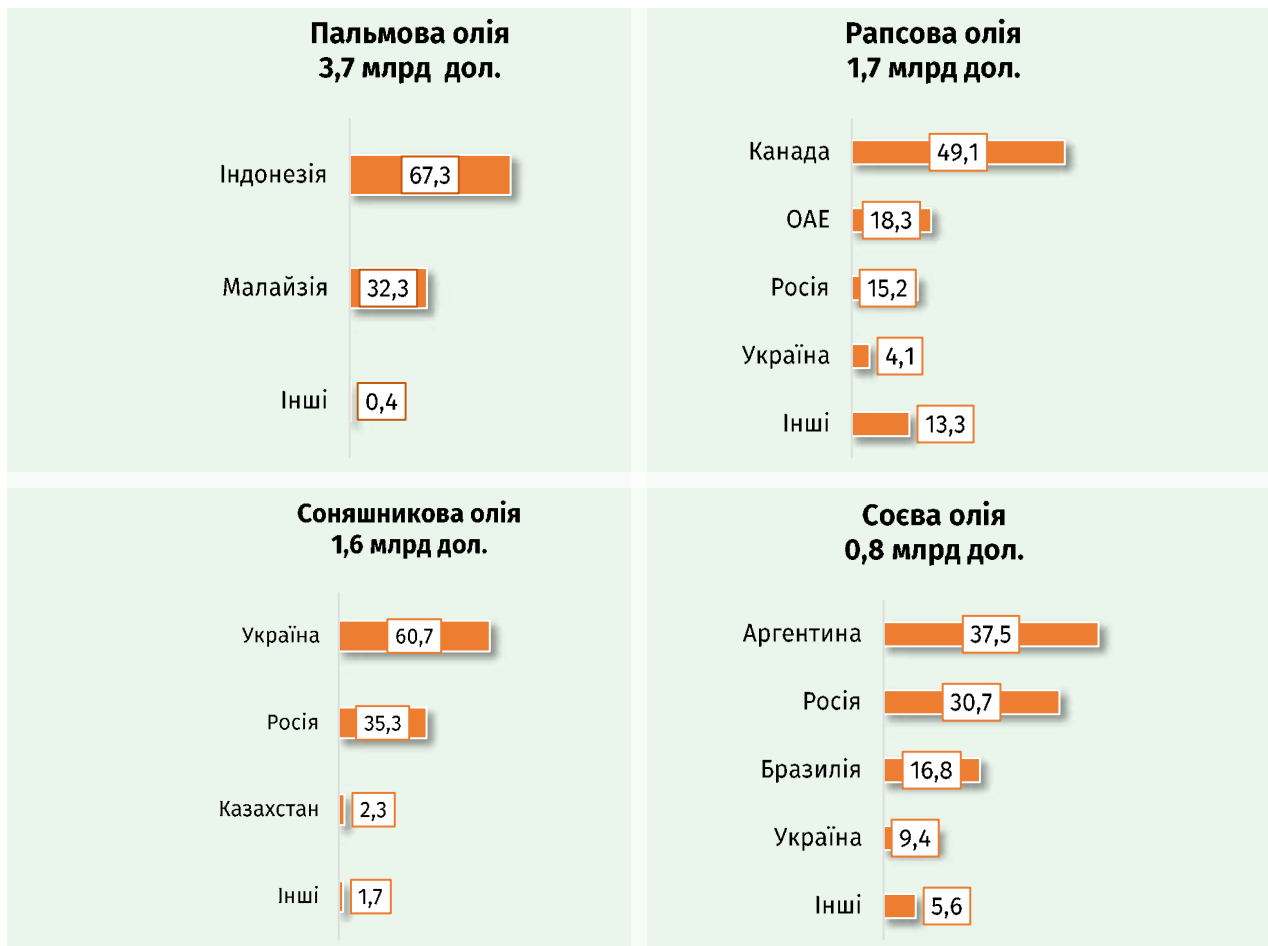

Рис. 5. Частка країн у імпорті до Китаю основних видів рослинних олій у 2020 році, %

Джерело даних: ОЕС

сільськогосподарського періоду цього року Китай також вивільнив 1 млн т запасів калійних добрив.

Дефіцит олії Пекін покриватиме за рахунок імпорту інших її різновидів – пальмової, соєвої, рапсової. Інвестиції китайських компаній найближчим часом будуть спрямовані в сусідні країни для створення на перспективу резервних потужностей із їх вирощування.

ВИСНОВКИ

Внутрішня стабільність – першочерговий драйвер аграрної політики КНР. Вона покладається на систему державних резервів, яка дозволяє нівелювати зовнішній шок, викликаний російською війною проти України, для внутрішнього споживання і рівня продовольчих цін. Внутрішні проблеми аграрного сектору як на боці попиту (багатіючого та старіючого численого населення), так і на боці пропозиції (обме-

женість площ, виснаження ґрунтів) зростатимуть випереджаючими темпами. Головною опорою для політики самозабезпечення в подальшому буде науково-технічний прогрес та впровадження його досягнень у сільськогосподарське виробництво, механізми яких в Китаї добре налагоджені. Можливості ж влади долати проблеми за рахунок субсидій та локальної оптимізації видаються обмеженими. Отже, китайський сільськогосподарський сектор поступово втрачатиме свою автаркічність та відкриватиметься для імпорту навіть стратегічних продуктів. Також слід очікувати збільшення рівня аграрних китайських інвестицій за кордоном, мета яких визначатиметься не ринковими коливаннями, а необхідністю резервування земельних ділянок в інших країнах під потреби КНР. Така діяльність ставитиме перед країнами, які бажають стати реципієнтами китайських грошей, питання власної продовольчої безпеки та захисту своїх національних інтересів.